

ΜΟΛΙΕΡΟΣ ΚΑΙ ΚΡΗΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΑΚΩΝ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΩΝ

Δυὸ διαφορετικὲς κοινωνίες τοῦ ΙΖ' αἰῶνα, μιὰ αὐλικὴ στὴ Γαλλία καὶ μιὰ ἄλλη ἀστικὴ στὸ Κάστρο τῆς Κρήτης, δέχονται καὶ υἱοθετοῦν τὰ ἴδια πνευματικὰ ρεύματα ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Καὶ οἱ δυὸ δημιουργοῦν ἀξιόλογες λογοτεχνίες καὶ οἱ συγγραφεῖς τους δίνουν προσωπικὸ καὶ ἔθνικὸ τόνο στὰ ἔργα τους κι' ὅταν ἀκόμη τὰ μεταλλάθουν ἀπὸ ἰταλικά πρότυπα. Ἡ ἐξάρτηση τοῦ Κρητικοῦ θεάτρου ἀπὸ τὴ δραματικὴ ἰταλικὴ ποίηση εἶναι γνωστὴ¹. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλικὴ ἀναγεννησιακὴ λογοτεχνία ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν Ἰταλική², ἔτσι ὥστε μεγάλοι Γάλλοι συγγραφεῖς ὅπως ὁ Μολιέρος νὰ μὴν ξεφεύγουν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιρροή.

Εἶναι γνωστὸ πὼς ἀνάμεσα σ' ἄλλες ἐπιδράσεις (Ἰσπανικοῦ θεάτρου, Πλαύτου, Τερέντιου, Βοκκάκιου, Τάσσου, Ἀριόστου κ.λ.π.) ὁ Μολιέρος κυρίως στὰ πρῶτα του ἔργα ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ *commedia dell' arte*. Διατρέχοντας τὶς ἐπαρχίες ἀπὸ τὸ 1645 - 58 γράφει τὸ *Médecin volant* ἔργο παρμένο ἀπ' τὸ πλούσιο ρεπερτόριο τῆς ἰταλικῆς κωμωδίας³. Ἡ ἐπιρροὴ τῆς ἰταλικῆς κωμωδίας φαίνεται ἀκόμα στὸ *L' Etourdi* γραμμένο ἴσως τὸ 1653, ποὺ ἡ ὑπόθεσή του εἶναι παρμένη ἀπ' τὸ *L' Inavertito* τοῦ Nicolò Barbieri⁴, στὸ *Sganarelle* γραμμένο τὸ 1660⁵, στὸ *L' amour médecin* γραμμένο τὸ

¹) Βλ. Lamberts, *Der literarische Charakter der kretischen Dramen* Στάθης und Γύπαρης BZ 41 (1941) σελ. 319 - 339. Φανερὴ εἶναι ἡ ἐπίδραση ἰταλικῶν προτύπων σὲ πολλὰ ἔργα τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Πβ. Orbecche τοῦ Giraldis—Ἐρωφίλη Χορτάτζη, *Re Torrismondo* τοῦ Τάσσου—Ροδολίνο; τοῦ Τρωίλου, *Lo Isach* τοῦ Groto—Θυσία Ἀβραάμ. (Δεπτομερὴς σύγκριση ἔγινε ἀπὸ τὸ Γ. Ζώρσα, βλ. «Περὶ τὰς πηγὰς τῆς θυσίας τοῦ Ἀβραάμ» Ἀθήναι 1945). Callisto—Γύπαρης κατὰ ἀνακοίνωση Λ. Πολίτη στὴν Ἐπιστημονικὴ Ἑταιρία (1948). Βλ. καὶ Μανούσακα «La littérature Crétoise à l' époque Vénitienne», *L' Hellenisme Contemporain* IX 1955 σελ. 108 ἔξ. Ἐπίσης Σ. Ξανθοῦδίδης, Ἐρωτόκριτος Εἰσαγωγή σελ. CV.

²) Ἴλ. G. Lanson, *Histoire de la Littérature Française* σελ. 509.

³) É. Maunial, *Molière Théâtre Tome I, Collection du Flambeau*. σελ. 33.

⁴) Αὐτόθι σελ. 49.

⁵) Αὐτ. σελ. 223.

1665⁶, στο *Monsieur de Pourceaugnac*, γραμμένο το 1669⁷ και στο *Fourberies de Scapin*, γραμμένο το 1671⁸. Ἀλλά κι' ὅταν δημιουργήσε μὲ τὸν ὀλότελα προσωπικὸ ἐκφραστικὸ τοῦ τρόπου τοὺς ἥρωες τῶν ἔργων τῆς ὠριμότητάς του διατήρησε πολλὰ στοιχεῖα τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ σιὴν πλοκὴ τοῦ μύθου καὶ σιὰ πρόσωπα. Στὸ τελευταῖο ἔργο τῆς ζωῆς του *Le malade imaginaire* γραμμένο το 1673 γιὰ μιὰ ἀκόμα φερὰ παίρνει στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ φάρσα⁹. Σιὰ κοινὰ στοιχεῖα ἀπ' τὴν ἰταλικὴ λογοτεχνία ὀφείλεται μιὰ ἀναλογία, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα σιὰ πρόωμα ἀλλὰ καὶ ὄριμα ἔργα τοῦ Μολιέρου καὶ σις κωμωδίες τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας. Ἀναλογία ποὺ διαπιστώνεται εὐκόλα μὲ μιὰ παραβολὴ τῶν ἔργων. Σιὴ σύγκριση ποὺ θὰ κάμω πιὸ κάτω διάλεξα τὴν κωμωδία τοῦ Κρητικοῦ Μάρκου Ἀντώνιου Φώσκολου «Φορτουνατός»¹⁰, ποὺ γράφτηκε στὸ Κάστρο λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1666, γιὰτι ἀπὸ τὶς ἄλλες δυὸ κρητικὲς ἀστικὲς κωμωδίες, ποὺ σώθηκαν, ὁ «Στάθης» ἔχει πολλὰ χάσματα¹¹ καὶ ὁ «Κατσοῦρμπος» εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτος.

Ἀλλὰ ποῦ ἀκριβῶς βρίσκονται οἱ ὁμοιότητες Μολιέρου - Φώσκολου; Ἄς δοῦμε πρῶτα σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ βασικὸ μῦθο μερικῶν μολιερικῶν ἔργων. Ὑπάρχουν συχνὰ στὸ Μολιέρο ἓνα ἢ δύο ζευγάρια ἐρωτευμένων νέων, ποὺ ἀγαπιοῦνται χωρὶς νὰ ὑπάρχη κανένα πραγματικὸ ἔμπόδιο γιὰ τὸ γάμο τους. (*Les fourberies de Scapin*, *Avare*, *Bourgeois gentilhomme*, *Le malade imaginaire*, *Les femmes savantes*). Μόνο μιὰ ἀρρωστημένη ἀντίληψη τοῦ πατέρα ἢ—σπανιότερα—τῆς μητέρας ἐμποδίζει τὸ γάμο τῶν ἐρωτευμένων. Ἡ παθιασμένη φιλαργυρία (*Avare*), ὁ ἀπέραντος θαυμασμός γιὰ τοὺς τίτλους (*Bourgeois Gentilhomme*), ὁ γελοῖος φόβος τῆς ἀρρώστειας (*Malade imaginaire*), ἡ λατρεία τῆς ἀψυχῆς λογιότητος (*Les femmes savantes*), μὲ δικαιολογίες ὀλότελα ἀντίθετες σιὸν κοινὸ νοῦ, φέρουν ἔμπόδια στὸ γάμο δυὸ προσώπων ποὺ εἶναι ταιριασμένα καὶ ἀγαπιοῦνται. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ μοτίβο χαλκεύει ὁ Μολιέρος τοὺς μεγάλους τύπους

⁶) Αὐτ. Tome II, σελ. 67.

⁷) Αὐτ. Tome IV, σελ. 135.

⁸) Αὐτ. Tome V, σελ. 67.

⁹) Αὐτ. σελ. 223.

¹⁰) Ἀνάλυση τῆς κωμωδίας ἀπὸ τὸν Ε. Κ ρ ι α ρ ᾶ, «Ἡ Κρητικὴ κωμωδία Φορτουνατός τοῦ Μάρκου Φώσκολου», Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος 1935, σελ. 131 ἔξ.

¹¹) Βλ. Σ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ, Παρατηρήσεις στὸ Κρητικὸ Θέατρο, Κρητ. Χρον. Η' 1954, 133 ἔξ. καὶ Μ. Μ α ν ο ῦ σ α κ α ς, Τὰ χάσματα τῆς Κρητικῆς κωμωδίας Στάθης, Κρητ. Χρον. Η' 1954, 291 ἔξ.

τῶν ἀνθρώπων, πὸν ἔφτιασε, καὶ μᾶς τοὺς παρουσιάζει γελοίους καὶ τραγικοὺς μαζί. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἡ λύση φθάνει σὲ ἀδιέξοδο καὶ ὁ μῦθος λύνεται συχνὰ μὲ μιὰν ἀπάτη (Bourgeois gentilhomme, Malade Imaginaire) ἢ μὲ τὸ θέμα τοῦ χαμένου παιδιοῦ πὸν ξαναβρίσκειται (Les fourberies de Scapin, L' étourdi, Avare).

Ἡ ἴδια περίπου ὑπόθεση ὑπάρχει καὶ στὸ «Φορτουναίτο» τοῦ Φώσκολου. Ὁ ἥρωας Φορτουναίτος ἀγαπᾷ τὴν ὁμορφη Πετρονέλλα, πὸν ἀνταποκρίνεται στὸν ἔρωτά του. Ἡ ἔνωσή τους ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλη, γιατί ἡ φιλόγυρη μητέρα τῆς Πετρονέλλας Κυρὰ Μηλιά, ἀντίστοιχη μὲ τὸν Avare τοῦ Μολιέρου, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ εἶναι τὸ κύριο πρόσωπο τοῦ ἔργου, δὲν ἐγκρίνει τὸν γάμο αὐτὸ καὶ θέλει νὰ παντρέψῃ τὴν κόρη της μὲ τὸ γέρο γιατρὸ Λούρα, ἐπειδὴ εἶναι πολὺ πλούσιος καὶ θὰ πάρῃ τὸ κορίτσι χωρὶς καμμιά προῖκα. Τίποτε δὲν εἶναι ἱκανὸ νὰ τὴν κάμῃ ν' ἀλλάξῃ αὐτὴ της τὴν ἀπόφαση. Οὔτε ἡ ἐντύπωση, πὸν κάνει στοὺς ἄλλους ὁ ἀταιρίαστος αὐτὸς γάμος, οὔτε τὰ κλάματα καὶ οἱ διαμαρτυρίες τῆς νέας οὔτε τῶν ἄλλων οἱ δειλὲς συστάσεις (Φορτ. Β 346 - 358, Γ 155 - 160, Γ 275 - 282, Δ 63 - 67). Ἄλλωστε σὰν τὴν Frosine τοῦ Avare πιστεύει πὸς ὁ γάμος μᾶς νέας μὲ γέρο σύζυγο δὲν εἶναι αἰώνιο κακό. Γρήγορα ὁ γέρος θὰ πεθάνῃ καὶ ἡ νεαρὴ χήρα μπορεῖ τότε νὰ πάρῃ ἓνα νέον ἄνδρα (Φορτ. Β 495 - 498) :

*Ἐτοιῦτος ἔναι γέροντας, κι' εἶναι μπορεῖ νὰ ζήσει;
ἀκόμη ἓνα χρόνο, δυό, κι' ἀπείτις μπουμπουρίση,
πιάνομε τὰ τορνέσα του, καὶ τότε θέλει πάρει
ἡ Πετρονέλλα ἓνα νιὸ κι' ὁμορφο κοπελλιάρη*

λέει ἡ κυρὰ Μηλιά. Ἀνάλογο εἶναι ἡ γνώμη τῆς Frosine, πὸν λέει στὴ Marianne : Mais cela n'est pas pour durer, et sa mort, croyez moi, vous mettra bientôt en état d' en prendre un plus aimable. (L' avare Πράξη III, Σκηνὴ IV). Τὸ ἀδιέξοδο αὐτὸ λύνεται, γιατί στὸ τέλος ἀνακαλύπτεται ὅτι ὁ Φορτουναίτος εἶναι τὸ χαμένο παιδί τοῦ γέρο Λούρα καὶ ὁ πατέρας ὑποχωρεῖ ἔμπρὸς στὸ γιὸ ὅπως στὸν Avare ὁ Anselme στὸ γιὸ του Valère. Ἡ φιλόγυρη μητέρα τῆς Πετρονέλλας δὲν ἔχει λόγο πιά ν' ἀρνηθῇ στὴν κόρη της ἓνα γάμο πὸν τῆς τὰ ἐξασφαλίζει ὅλα, πλοῦτο καὶ ἔρωτα. Γύρω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση κινοῦνται τὰ πρόσωπα πὸν βρίσκονται, λίγο ἢ πολὺ διαφορετικά, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε, καὶ σὲ ἔργα τοῦ Μολιέρου.

Ὁ γιατρὸς Λούρας εἶναι ὁ τύπος τοῦ γέρου ἐρωτευμένου, πὸν ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸν Avare. Εἶναι κι' αὐτὸς φιλόγυρος, ἀλλὰ αὐτό, πὸν κυριαρχεῖ πάνω του καὶ τὸν κάνει γελοῖο εἶναι ὁ ἔρωτας γιὰ τὸ νέο κορίτσι. Θέλει νὰ φαίνεται νέος, κρύβει τὰ χρόνια του (Φορτ. Γ 163 -

165 και Δ 363 - 366), φορεῖ καινούργιες φορεσιές και ὅλα αὐτά, εἰδικὰ στὸ διάλογό του μὲ τὴν πονηρὴ προξενήτρα Κυρά Πετροῦ (Φορτ. Δ 330 ἔξ.) θυμίζουν τὸν Avare στὸ διάλογο Avare - Frosine (Πράξη II, σκηνὴ V). Σὰν γιατρὸς μοιάζει πάλι μὲ τοὺς γιατροὺς τοῦ Μολιέρου. Ἀναφέρει τὸ Γαληνό, τὸν Ἀριστοτέλη και ὑπερηφανεύεται πὼς εἶναι σπουδαῖος (Φορτ. A 161).

*Ἐγὼ ποὺ ξέρεις πὼς γιατρὸς ἄλλος καλύτερός μου
τὴ σήμερο δὲ βρίσκειται . . .*

λέει στὸν ὑπηρέτη του, ὅπως ὁ Docteur στὸ La jalousie du Barbouillé (Σκηνὴ II): Aussi moi je suis le premier de tous les docteurs, le docte des doctes.

Ἐπιπέτης τοῦ γέρο Λούρα εἶναι ὁ Μποζίκης, θρασὺς και φαγᾶς. Τὸ θράσος του θυμίζει τὸ θράσος τοῦ La Flèche στὸν Avare, ἐνῶ σπαρταριστὰ κωμικὴ εἶναι ἡ ἀντίθεση τοῦ συνεπαρμένου στοὺς οὐρανούς γέρου ἐρωτευμένου ἀφέντη του και τῆς λαιμαργίας τοῦ δούλου, ποὺ δὲν ἔχει ὄρια. Παραπονιέται ὅτι ὁ ἀφέντης του δὲν τὸν ἀφήνει νὰ τελειώσῃ τὸ πρόγευμά του και τοῦ συνιστᾷ νὰ τρώῃ και νὰ πίνῃ (Φορτ. A 83 - 92):

*Λογιάζω πὼς ἐβγῆκες
ἀπὸ τὸ νοῦ σου δλότελα. Στὸ σπίτι δὲ μ' ἐφῆκες
ν' ἀκροσταθῶ μηδὲ γουλιὰς, ἀπού' χα ζοδιανιασμένες
σὲ μιὰ μουροχούτα κι' ὁμορφα μὲ τὸ τυρὶ ἀστυμένες
και μὲ περίσσα ζαφορὰ κάμποσες μακαροῦνες
ποὺ μοῦ πομεῖναν ὀψυργὰς και μ' ἀλοπὰν μπουλντοῦνες
κ' ἤστεκα κι ἀναλείχουμον κι ἤθελα ν' ἀρχινίσω
νὰ τὴ φκαιρέσω μ' ἀληθῶς πρίχου τσι γιοματίσω
μ' ἤβγαλες γέρο - δαίμονα μόνο μὲ τσι φωνές σου
σύναυγα κι ὀλονήστικος νὰ τρέχω σιτὶ δουλειές σου.*

Και A 105 - 109 :

*Ἐγὼ λεγα νὰ γύρεις, ἀπού' σαι γεροντάκι,
πρὶ δώσης ὄξω τοῦ σπιτιοῦ, νὰ πιάσης κουλουράκι
κ' ἕνα ποτήρι μὲ ρακὴ γῆ μὲ κρασὶ μοσκᾶτο
γλυκὸ νὰ πιῆς, και σύ, λωλέ, γδυμνὸς και ξεζωνᾶτος
ἤδωκες ὄξω τοῦ σπιτιοῦ κ.λ.*

Ὁ Μποζίκης δὲν θέλει ν' ἀκούῃ τὶς ἐρωτικὲς ἱστορίες τοῦ κυρίου του. Γι' αὐτὸν σημασία ἔχει μόνο τὸ φαγητὸ (A 237 - 8).

*Μὰ μένα λόγια νόστιμα μηδ' ὁμορφα, μαγάρι
ἄς εἶν' τὰ πιὰ γλυκώτερα, δὲ θρέφουν τὴν κοιλιὰ μου*

Θυμίζει ὁ Μποζίκης τὸν Gros René τοῦ Sganarelle, πὸ μιᾷ ὅμως πιὸ εὐγενικὰ στὸν νεαρὸ ἐρωτευμένο κύριό του, πὸ δὲν ἔχει ὄρεξη γιὰ φαγητό, καὶ τοῦ κάνει ἀνάλογες συστάσεις, δηλώνοντας παράλληλα ὅτι γι' αὐτὸν ἀξίζει μόνο τὸ φαγητὸ (Sganarelle Πρ. I, σκηνὴ VII) :

*«Oui; mais un bon repas vous serait necessaire
Pour s' aller éclaircir, Monsieur, de cette affaire
Et votre coeur sans doute en deviendrait plus fort
Pour pouvoir résister aux attaques du sort.
J' en juge par moi - même, et la moindre disgrâce
Lorsque je suis à jeun, me saisit, me terrasse;
Mais, quand j' ai bien mangé, mon âme est ferme à tout,
Et les plus grands revers n' en viendraient pas à bout.
Croyez - moi, bourrez - vous, et sans reserve aucune,
Contre les coups que peut vous porter la fortune
Et, pour fermer chez vous l' entrée à la douleur.
De vingt verres de vin entourez votre coeur».*

Θυμίζει ἀκόμη ὁ Μποζίκης τὸν Gros René τοῦ Médecin volant, πὸ ἐνῶ περίμενε νὰ γευματίσῃ πλούσια στὸ γάμο, ὅπως ὁ Μποζίκης, ἀπογοητεύεται μὲ τὴ ματαίωσή του (Médecin volant Σκ. III): Je croyais refaire mon ventre d' une bonne carrelure et m' en voilà sevré. Ἀλλὰ αὐτοὶ οἱ Gros René εἶναι χλωμοὶ μπρὸς στὸν τόσο ζωντανὸ καὶ λαϊκὸ Μποζίκη.

Ἄλλος ὑπηρέτης στὸ Φώσκολο εἶναι ὁ Μπερναμποῦτσος, ἀκόλουθος τοῦ ψευτοπαλληκαρᾶ Καπετὰν Τζαβάρλα καὶ ἡ ἄσεμνη Ἀγουστίνα, φαμέγια τῆς Κερᾶ Μηλιᾶς. Καὶ οἱ τρεῖς, ὅπως ὠρισμένοι ὑπηρέτες τοῦ Μολιέρου (La Flèche, ToINETTE), κάνουν εἰρωνικὲς κρίσεις γιὰ τ' ἀφεντικά τους καὶ ζωγραφίζουν ἔντονα τὴ γελοιότητα τῆς θέσης τους καὶ τὰ ἐλαττώματά τους: Τὴν τσιγγουνιά καὶ τὸν ἔρωτα τοῦ Γέρο Λούρα ὁ Μποζίκης (Φορτ. Γ 349 - 352 καὶ Γ 531 - 533), τὴ δειλία τοῦ καπετὰν Τζαβάρλα ὁ Μπερναμποῦτσος (Φορτ. Δ 141 - 144), τὴν τσιγγουνιά τῆς Κερᾶ Μηλιᾶς ἡ Ἀγουστίνα (Φορτ. Ε 37 - 44). Ἀνάλογη εἶναι στὸ Μολιέρο ἡ γνώμη τοῦ La Flèche γιὰ τὸν Avare (L' Avare Πράξη I σκηνὴ III καὶ πράξη II σκηνὴ III), τῆς ToINETTE γιὰ τὸν Argan (Malade imaginaire πράξη I σκηνὴ V) καὶ τῆς Nicole γιὰ τὸν M. Jourdain (Bourgeois gentilhomme Πρ. III σκ. III). Ὅπως οἱ μολιερικοὶ ὑπηρέτες ἔτσι καὶ αὐτοὶ στὸ Φορτουνατο ἔχουν οὐσιαστικὴ θέση στὴν κωμωδία καὶ δὲν εἶναι διακοσμητικὰ βουβὰ πρόσωπα.

Ἀλλὰ σημαντικὸ ρόλο στὸ ἔργο τοῦ Φώσκολου κρατᾶ καὶ ἡ προ-

ξενήτρα κυρά Πετροῦ. Ἐπὶ αὐτὴν ζητᾷ βοήθεια ὁ γέρο Λούρας γιὰ νὰ πείσῃ τὴν Πετρονέλλα νὰ τὸν δεχθῆ γιὰ ἄντρα της, ὅπως ὁ Haragon ἀπὸ τὴ Frosine γιὰ τὴ Μαριάννα. Τὴν κυρά Πετροῦ καλοῦν ἡ κυρά Μηλιὰ καὶ ὁ θετὸς πατέρας τοῦ Φορτουνάτου γιὰ τὰ προξενεῖα ποὺ σχεδιάζουν γιὰ τὰ παιδιά τους. Σ' αὐτὴν ἀκόμη τρέχει καὶ ὁ καπετὰν Τζαβάρας γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴ μεσολάβησή της στὴν καρδιά τῆς κυρᾶ Μηλιᾶς χωρὶς νὰ ὑποπτεύεται τὴ φάρσα θὰ τοῦ ἐτοιμάσῃ ἡ πονηρὴ κυρά Πετροῦ μὲ τὴ συγκατάθεση τῆς κυρᾶ Μηλιᾶς καὶ τὴ βοήθεια τῆς Ἀγουστίννας. Φάρσα ποὺ τοῦ στοιχίζει ἓνα γερὸ ξύλο ἀπὸ τὸν ἀδερφὸ τῆς Μηλιᾶς ποὺ εἶναι φάρος. Καὶ τέλος αὐτῆς τῆς κυρᾶ Πετροῦς τὴ βοήθεια ζητᾷ ὁ ἐρωτευμένος Φορτουνάτος, ὅπως ζητᾷ ὁ Cléante τὴ βοήθεια τῆς Frosine στὸν Avare. Ὅλοι ἀναγνωρίζουν τὶς ἱκανότητες καὶ τὴν πονηριά της (Φορτ. Γ, 258 - 262). Ἡ Ἀγουστίννα λέει στὴν Πετροῦ):

*Δὲν τὸ λογιᾶζω ἄλλη κιαμιὰ ἢ φύσι ὡσὰν ἐσένα
τεχνίτρα ἔς τούτη γὴ δουλιὰ πὼς ν᾿ἀχῆ γεννημένα
κ' ἦτονε κοῖμα νὰ χαθῆς ποτέ σου, νὰ ποθάνῃς,
γιατὶ κιαμιὰ ἄλλη δὲν νογᾷ τὸ ἰέχνες, ἀπὸν κάνεις.*

Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὸν Avare γιὰ τὴ Frosine. Ὅλοι ζητοῦν νὰ τοὺς βοηθήσῃ καὶ ἐπαληθεύουν ἔτσι τὴν κρίση, ποὺ κάνει ἡ ἴδια γιὰ τὸν ἑαυτὸ της: J' ai surtout, pour les mariages un talent merveilleux. (Avare Πράξη II σκηνὴ V). Σὰν αὐτὴ ἡ Πετροῦ ζητᾷ χρήματα καὶ τὰ θέλει ἀμέσως (Φορτ. Γ 345 - 348):

*Ἀφέντη μου, Νιτσιόρε μου, ἓνα χρουσοῦ τσεκίμι
νὰ ζήσης μοῦ σερβίρισε νὰ βγάλω ἓνα μανίμι
ἀπόχω ἀμάχι πούβειας καὶ στέκω νὰ τὸ χάσω.*

Ἡ δικαιολογία της θυμίζει τὰ λόγια τῆς Frosine (L' Avare Πράξη II σκηνὴ V): J'ai un procès que je suis sur le point de perdre faute d' un peu d' argent; et vous pourriez facilement me procurer le gain de ce procès, si vous aviez quelque bonté pour moi. Ἡ σκηνή, στὴν ὁποία ἡ Πετροῦ λέει στὸ Λούρα πὼς εἶναι ξανανιωμένος (Φορτ. Δ 480 - 481).

*κι' ἀπὸ μακρὰ ἐγανάκτησα ποιὸς εἶναι νὰ γνωρίσω
ἐδὰ μοῦ φαίνεται ἀπατὰ κι' εἶσαι ξανανιωμένος...*

θυμίζει τὴν ἀντίστοιχη σκηνὴ τοῦ Avare (L' Avare Πράξη Β σκηνὴ V), ὅπου ἡ Frosine τοῦ λέει: vous n' avez de votre vie été si jeune que vous êtes. Ἡ ψυχολογία τῶν δύο γυναικῶν εἶναι ἡ ἴδια. Ἐνῶ δίνουν ὑποσχέσεις στοὺς γέρους (Λούρα, Haragon) δέχονται παράλληλα νὰ ἐξυπηρετήσουν τοὺς νέους (Φορτουνάτο, Cléante).

Ἄλλος τύπος τοῦ Φορτουνάτου εἶναι ὁ σχολαστικὸς δάσκαλος ποὺ ἀνακατεύει λατινικὰ καὶ ἰταλικά στὰ ἑλληνικά του καὶ γίνεται γελοῖος μὲ τὸ σχολαστικισμό του, ποὺ τὸν κάνει ἀντίστοιχο τοῦ φιλόσοφου στὸν Bourgeois gentilhomme.

Δυὸ πρόσωπα, ποὺ δίνουν πολὺ χρῶμα στὴν κωμωδία τοῦ Φώσκο-λου καὶ δὲν βρίσκονται στὸ Μολιέρο, εἶναι ὁ ψευτοπαλληκαρᾶς Τζα-βάραλας—τύπος ποὺ βρίσκεται καὶ στὶς ἄλλες κρητικὲς κωμωδίες. Συγκρίνει τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν Ἀχιλλέα καὶ ἀδιάκοπα θριαμβολογεῖ, μὰ στὴν πραγματικότητα εἶναι τόσο δειλὸς ὥστε συχνὰ τὸν δέρνουν—καὶ ὁ φράρος ἀδελφὸς τῆς Μηλιᾶς, καθολικὸς μοναχός, ποὺ δέρνει τὸ Τζαβάραλα.

Πρόσωπα τοῦ Φορτουνάτου, κάπως ὅμως ἄχρωμα, εἶναι καὶ ὁ Γιαννοῦτσος θετὸς πατέρας τοῦ Φορτουνάτου καὶ ὁ φίλος του Θόδωρος. Ἡ Πετρονέλλα, ἡ ἀδύνατη ἐρωτευμένη, ποὺ ἀγαπᾷ μὲ πίστη τὸ νεαρὸ Φορτουνάτο καὶ ὁ ἐραστὴς της, ποὺ ὁμολογεῖ τὴν ἀγάπη του μὲ λυρικὴ ἔξαρση εἶναι ἐπίσης πρόσωπα μᾶλλον σχηματικά, ποὺ βρίσκονται ὁλότελα ἴδια στὰ περισσότερα ἔργα τοῦ Μολιέρου.

Τὰ κοινὰ αὐτὰ στοιχεῖα καὶ στὴν ὑπόθεση καὶ στὰ πρόσωπα, ποὺ ὑπάρχουν στοὺς δυὸ συγγραφεῖς δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ὀφείλονται σὲ μιὰ κατ' εὐθείαν ἐπίδραση. Κ' οἱ δυὸ δέχθηκαν ἔμμεσα ἢ ἴσως καὶ ἀπ' εὐθείας τὴ λατινικὴ ἐπίδραση. Ἐπίδραση λατινικὴ καὶ ἰταλική, ὅπως καὶ ὁμοιότητες μὲ τὸ Μολιέρο, παρουσιάζουν καὶ οἱ ἄλλες κρητικὲς κωμωδίες. Ὁ Κατσοῦρμπος ἔχει πολλὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὶς ὑποθέσεις ποὺ ἀγαπᾷ ὁ Μολιέρος. Δίνω τὴν ὑπόθεση σύντομα ὅπως τὴν ἀναφέρει ὁ Μ. Μανούσακας (*Hellenisme Contemporain IX*, 1955, σελ. 112): «Le jeune Nicolos, fils adoptif du bourgeois Yakkoumos, aime Cassandre, qui est au service de l'entremetteuse Poulisséna. Celle-ci se propose de la livrer au vieil Armenis, qui lui promet de l'argent, tandis que Nicolos essaie de contrecarrer ce projet. Mais on finit par découvrir qu'Armenis était le père de Cassandre qui se marie alors avec Nicolos». Κι' ἐδῶ ἔχομε πάλι τὸ θέμα τοῦ χαμένου παιδιοῦ ποὺ ξαναβρίσκομε καὶ στὴν τρίτη κρητικὴ κωμωδία «Στάθης». Στὸ «Στάθη» ἔχομε ἀκόμη τοὺς λογιωτατισμοὺς τῶν δασκάλων, τοὺς λαίμαργους ὑπηρέτες, τὰ διπλᾶ ζευγάρια τῶν ἐρωτευμένων, ὅπως στὸν *Avare* καὶ *Les fourberies de Scapin*, καὶ τὴν ὑποκατάσταση τοῦ ἐραστῆ, ποὺ βρίσκομε καὶ στὸ *De pit amoureux*. Ἀξιοπαρατήρητο εἶναι ἐπίσης ὅτι στὸ Γύπαρη *Frosine* ὀνομάζεται ἡ προξενήτρα ὅπως καὶ στὸ Μολιέρο.

Ἀλλὰ μ' ὅλες αὐτὲς τὶς ὁμοιότητες εἶναι φανερὸ πὼς οἱ κρητικοὶ συγγραφεῖς καὶ ὁ Μολιέρος ζοῦν σὲ διαφορετικὲς κοινωνίες. Στὸν Φώ-

σκολο π. χ. δὲν θὰ βροῦμε ποτὲ ὅλους ἐκείνους τοὺς τύπους τῶν ξεπεσμένων εὐγενῶν καὶ τῶν κοιψῶν χαριτωμένων καὶ ἐπιπόλαιων γυναικῶν. Ἀλλὰ οὔτε καὶ στὸν Μολιέρο πού ζῆ κοντὰ στὴν αὐλή, στοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τὸν κληρο, θὰ βροῦμε τὸν τύπο τοῦ Γζαβάρλα, πού γελοιοποιεῖ τοὺς στρατιωτικοὺς, οὔτε καὶ τὸν τύπο τοῦ φράρου. Δὲν πρέπει ἐξ ἄλλου νὰ ξεχνᾶμε ὅτι τὸ κρητικὸ κοινὸ ἀνήκει στὸ ὀρθόδοξο δόγμα. Ἔτσι ὁ Φώσκολος — πιθανώτατα ὀρθόδοξος κι' ὁ ἴδιος — δὲν θίγει τὴν εὐσέβεια τῶν συμπολιτῶν του γελοιοποιώντας ἓνα καθολικὸ μοναχό. Ἀσφαλῶς ἡ ἀνεξιθρησκεία τοῦ Βενετικοῦ κράτους τὸν 17ον αἰῶνα ἦταν μεγαλύτερη ἀπ' τὴν ἀνεξιθρησκεία ἄλλων καθολικῶν κρατῶν. Ὁ Tartuffe προκάλεσε, ὅπως εἶναι γνωστό, σκάνδαλο.

Ἡ διαφορὰ τῶν δύο ποιητῶν φαίνεται κι' ἀπ' τὴ γλῶσσα πού μεταχειρίζονται. Ἡ τόλμη τοῦ Φώσκολου νὰ λέει πράγματα πού δὲν λέγονται μᾶς καταπλήσσει. Ἀντίθετα ὁ Μολιέρος ἀκόμα καὶ στὶς πρώτες του κωμωδίες διατηρεῖ μιὰ αὐλικὴ εὐγένεια καὶ τὸ χιοῦμορ του ἐκφράζεται μὲ διαφοροῦμενα. Ἀντίθετα ἡ Κρητικὴ κωμωδία ἔχει ἓνα ζεστὸ λαϊκὸ χρωμα πού τὴν πλησιάζει περισσότερο στὴν Ἰταλικὴ ἀναγεννησιακὴ λογοτεχνία. Ἀνόμοιοι παρουσιάζονται βέβαια ὁ Μολιέρος καὶ ὁ Φώσκολος καὶ ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἄποψη καὶ ἔτσι ἡ σύγκρισή τους εἶναι δύσκολη. Νομίζω ὅμως πῶς, ἂν σίγουρα ὁ Φώσκολος δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ δημιουργήσῃ μεγάλες μορφές, ὅπως ὁ Avare, Tartuffe, Misanthrope κ. ἄ., ξεπέρασε ὅμως τὸ Μολιέρο στὰ μετριώτερα ἔργα του. Ὁ στίχος του εἶναι ἄψογος πάντοτε, ὁ πλοῦτος καὶ τὸ χρωμα τῆς γλώσσας του καταπληκτικά. Ὁ λυρισμὸς του κάποτε φθάνει σὲ ποιητικὸ ὕψος (Φορτ. Γ, 363 ἐξ. καὶ Ε, 275 ἐξ.).

Ὡστόσο σκοπὸς μου δὲν εἶναι βέβαια νὰ συγκρίνω δυὸ συγγραφεῖς τόσο διαφορετικοὺς καὶ ἀνίσης ἀξίας, οὔτε καὶ νὰ διαφωτίσω στὸ ἐλάχιστο τὸ ἔργο τοῦ Μολιέρου, πού ἔχει γίνει ἀντικείμενο τόσων μελετῶν. Ἐπίσης οἱ συγκρίσεις, πού ἔγιναν δὲν ἔχουν σκοπὸ ν' ἀποδείξουν καμμιά ἀμοιβαία ἐξάρτηση. Θέλω μόνο νὰ δείξω ὅτι ἡ κρητικὴ κωμωδία, μ' ὅλον ὅτι οἱ ἀξιώσεις εἶναι χωρὶς ἄλλο κατώτερες ἀπ' τὶς ἀξιώσεις τῆς κωμωδίας τοῦ Μολιέρου, ὥστόσο ἀνήκει στὸ ἴδιο οὐσιαστικὰ πνευματικὸ κλίμα, τὸ κλίμα πού ὀνομάζουμε γενικώτατα Ἀναγέννηση, καὶ ὅτι πολλὰ εἶναι τὰ σημεῖα ἐπαφῆς ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ τὶς ἀναγεννησιακὲς λογοτεχνίες τῆς Εὐρώπης.

Τίποτα στὸ Φορτουναῖο δὲν θυμίζει τὸ μεσαιωνικὸ θέατρο. Λείπουν ὀλότελα οἱ μακροὶ μονόλογοι καὶ οἱ πλατυασμοί. Ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου, οἱ ἥρωες, ἡ σάτιρα ἢ γεμάτη χυμό, ὁ ζωντανὸς καὶ λακωνικὸς διάλογος, ἡ αἴσθηση τοῦ πραγματικοῦ, οἱ λατινισμοί, ἡ εἰρωνία τοῦ κλασικισμοῦ καὶ παράλληλα ἡ ἀπήχηση τῆς ἀνθρωπιστικῆς παι-

δείας, τοποθετοῦν τὸν συγγραφέα στοὺς κωμωδιογράφους τῆς Ἀναγέννησης.

Εἶναι κριμα ὅτι γιὰ πολὺ χρόνον ἀπὸ προκατάληψη ἢ ἀπὸ ἔλλειψη συστηματικῆς μελέτης ἀμφισβητήθηκε ὁ ἀναγεννησιακὸς χαρακτήρας τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας¹² ποὺ ἔφθασε στὴ μεγαλύτερή της ἀκμὴ τὸ ΙΖ' αἰῶνα καὶ χάρισε στὴν Ἑλλάδα ἀληθινὰ ἀριστουργήματα. Σήμερα ἡ κρητικὴ λογοτεχνία, χάρις στὶς ἐργασίες τῶν κρητολόγων ἐπιστημόνων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, παρουσιάζεται μὲ τὴν ἀληθινὴ μορφή της ποὺ τὴν κατατάσσει ἰσάξια πλάι στὶς ἀναγεννησιακὰς λογοτεχνίες τῶν ἄλλων χωρῶν, τὴ γαλλικὴ, ἰταλική, ἰσπανικὴ, πορτογαλική¹³.

ΜΑΡΘΑ ΑΠΟΣΚΙΤΗ

¹², Ἡ πρώτη συστηματικὴ ὑποστήριξη τοῦ ἀναγεννησιακοῦ χαρακτήρα τῆς Κρητικῆς Λογοτεχνίας ἔγινε ἀπὸ τὸν Λ. Πολίτη, «Ἐρωτόκριτος», ἔκδοση Παπαδημητρίου, σελ. 15 ἔξ. καὶ τοῦ ἴδιου «Λογοτεχνία Νεοελληνικὴ καὶ Λογοτεχνία Εὐρωπαϊκὴ» 1949. Ἐπίσης Σ. Ἀλεξίου, Ἡ Κρητικὴ λογοτεχνία καὶ ἡ ἐποχὴ της, Κρητικὰ Χρονικά, Η', 1954 σελ. 76 κ. ἔ.

¹³) Βλ. καὶ John Mavrocordato, The greek drama in Crete in the XVII century JHS 48 (1928) σ. 213 ἔξ. καὶ Embiricos: La renaissance littéraire en Crète, France - Grèce 9 (1954 Juin) σελ. 16 κ. ἔ.